

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Arařtırmalar
Year: 7 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 3, p. 37-44, May 2023

Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında Sınırlandırma ve Karşılaştırma Bildiren *GadAn/ GadAk/ gaçek* Edatları* ** *Postpositions GadAn/ GadAk/ gaçek Indicating Limitation and Comparison in Syrian Turkmen Turkish Dialects*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1201720>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
09.11.2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
07.01.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.05.2023

Asya Studies

Prof. Dr. Hülya Arslan Erol
Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Yeni Türk Dili ABD
hulyaarslanerol@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-4291-732X>

Atanur Özdemir
Doktora Öğrencisi / Gaziantep
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD
nurataozdemir@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-9072-7980>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma, 20-22 Ekim 2022 tarihleri arasında Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen "14. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur

Öz

Yazı dili, belli bir konuşma diline dayandığından bugün ağızlarda tespit edilen yapıların birçoğunu standart dilde görmeyebiliriz veya aynı ses ve şekil özellikleri ile karşımıza çıkmayabilir. Yazı diline göre ağızlar, dilin "canlı bir varlık" olma özelliğini daha belirgin şekilde aksettirirler. Dolayısıyla değişim ve gelişime daha açıktırlar. Anadolu ağızlarının uzantısı olan Suriye Türkmen Türkçesi ağızları (STTA), arkaik unsurlar ve kalıplaşmış yapılar bakımından önümüze bir zenginlik sunar. Dilimizdeki çekimli yapılar bu zenginliğin önemli bir unsurudur. Literatürde, tek başına anlamlı olmayıp kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek bir anlam kazanan sözler şeklinde tanımlanan edatlar; işleyiş bakımından isim çekim ekleri gibi çalışırlar. Edatların sınırlama ve karşılaştırma bildirenleri Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır ve Eski Türkçede yönelme hâliinden sonra *teg* ve *tegi* edatlarını getirmek (+*kA teg/ tegi*) suretiyle oluşturulmuşlardır. Sınırlama yapısının, daha sonraki dönemlerde bu edatların varyantlaşmasıyla genişlediğini, mesela Eski Anadolu Türkçesi döneminde +*A dek*, +*A degin* yanında +*A dan*, +*A ça(k)* yapılarının da sınırlama işleviyle kullanıldığını görüyoruz. Tabii Arapçanın etkisinin artmasıyla aynı işleve sahip olan +*A kadar* yapısı da Eski Anadolu Türkçesinin sonları itibarıyla kullanım alanını artırmıştır. Bugün standart Türkiye Türkçesinde sınırlama ve karşılaştırma bildirmek üzere *dek*, *degin* edatları yanında Arapça *kadar* edati da kullanılmaya devam etmektedir. Anadolu ağızları ve STTA'da +*A kadar* ve +*A dek(dan)/ degin/ ça(k)* yapıları ve bunların ekleşmesi neticesinde ortaya çıktığını düşündüğümüz *GadAn/ GadAk/ gaçek* edatlarının aktif olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu yazı, sınırlama ve karşılaştırma bildiren *GadAn/ GadAk/ gaçek* edatlarının STTA'da kullanım alanları ve Anadolu ağızlarındaki benzer örnekleri üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye Türkmen Türkçesi Ağızları, Anadolu Ağızları, Sınırlandırma ve Karşılaştırma Bildiren Edatlar

Abstract

Since the written language is based on a certain dialect, we may not see many of the structures defined in dialects in the standard language today, or we may not encounter the same phonetic and morphologic features. Compared to written language, dialects more clearly reflect the "a living being" feature of language, so they are more open to change and development. Dialects of Syrian Turkmen Turkish (STTA), which are the extensions of Anatolian dialects, present a wealth of archaic elements and stereotyped structures. Conjugated structures in our language are an important element of this richness. In the literature, postpositions, which are not meaningful on their own, are defined as words that gain a meaning by coming after words and word groups; they work like inflectional suffixes in terms of operation. Declaratives of postpositions of limitation and comparison have been used since Old Turkish and were formed by adding the postpositions *teg* and *tegi* (+*kA teg/ tegi*) after dative suffix in Old Turkish. We see that the delimitation structure expanded with the variants of these postpositions in the later periods, for example, +*A dek* +*A degin*, +*A dan*, +*A ça(k)* structures were used with the delimitation function in the Old Anatolian Turkish period. Of course, the +*A kadar* structure, which has the same function with the increase in the influence of Arabic, has also increased its usage area as of the end of Old Anatolian Turkish. Today, the Arabic postposition *kadar* continues to be used in addition to the postpositions *dek*, *degin*, which indicate limitation and comparison in standard Turkey Turkish. It has been determined that the postpositions *GadAn/ GadAk/ gaçek*, which we think emerged as a result of the stereotypes of +*A kadar* and +*A dek(dan)/ degin/ ça(k)*, are actively used in Anatolia and STTA. This article is about the use of the postposition *GadAn/ GadAk/ gaçek*, which indicates limitation and comparison, in STTA and similar examples in Anatolian dialects.

Keywords: Dialects of Syrian Turkmen Turkish, Dialects of Anatolia, Postpositions Which, Indicating Limitation and Comparison

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Arslan Erol, H. & Özdemir, A. (2023). Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında Sınırlandırma ve Karşılaştırma Bildiren *GadAn/ GadAk/ gaçek* Edatları. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(Special Issue / Özel Sayı 3), 37-44.

GİRİŞ

Edatların sınırlandırma ve karşılaştırma işlevleri Türk dilinin takip edilebilen dönemlerinden beri karşımıza çıkmaktadır. *Sınırlandırma*; iki varlık arasındaki zamanı, yeri vb.ni kısıtlayarak durumun ulaşacağı noktayı belirtirken *karşılaştırma* iki varlık arasındaki nitelik ve niceliklerin birbirine benzerlik veya farklılığını belirtir (Öner, 2003: 146-157). Türkçede sınırlama ve karşılaştırma bildirmek üzere kullandığımız en yaygın edatlar *dek*, *değin*, *kadar*'dır. Eski Türkçede *teg* ve *tegi* edatları yalın hâlden sonra kullanıldıklarında karşılaştırma, yönelme hâlden sonra kullanıldıklarında ise sınırlandırma belirtmektedir (Öner, 2003: 146-157). *Tengri küç birtük üçün kangım kagan süsi böri teg ermiş, yağısı kony teg ermiş; körür közüm körmez teg bilir bilgim bilmez teg boldı* (Ergin, 2011). Köktürkçe döneminden alınmış örneklerde görüldüğü üzere *teg* edatı yalın hâlde karşılaştırma işleviyle kullanılmıştır. *Yırıgaru Yir Bayırku yiringe tegi süledim. Bunça yirke tegi yorıtdım; ilgerü Kadırkan yışka tegi kirü Temir Kapıgka tegi kondurmuş* (Ergin, 2011). Yine bu dönemden alınmış örneklerde *tegi* edatının yönelme hâli ekinden sonra kullanılmak suretiyle sınırlandırma belirttiği açıktır. Sınırlandırmanın (at-ka *teg* bardı) dil öğeleri açısından karmaşık bir yapı olduğunu, dolayısıyla da karşılaştırmaya (at *teg* bardı) göre daha geç bir dönemde gramer vazifesi almış olabileceğini belirten Mustafa Öner (2003: 146-157), Eski Türkçede sınırlandırma ve karşılaştırmanın yan yana kullanılması sebebiyle bu dönemde gramerleşme sürecinin tamamlanmış olması gerektiğini vurgular. Eski Türkçede hem sınırlandırma hem de karşılaştırma bildiren *teg* edatı daha sonraki dönemlerde de karşımıza çıkmaktadır.

Karahanlı Türkçesi döneminde *teg*, *tegi/ tegü*, *tegin* şekilleriyle kullanılan bu edat, Harezmi Türkçesi dönemi metinlerinde *tégi* şeklinde yazılmıştır. Çağatay ve Kıpçak Türkçesi döneminde t-> d- değişikliğinin etkisiyle d'li şekilleri ortaya çıkmıştır. Çağatay Türkçesinde *tégi*, *tegin*, *dëginçe/ degünçe*; Kıpçak Türkçesinde *teg*, *tegi*, *deyin/ diyin/ degin*, *deginçe/ dakınça* varyantlarıyla sınırlandırma ve karşılaştırma işlevinde kullanılmıştır. Edatın Eski Anadolu Türkçesi döneminde de *dAk*, *degi*, *degin*, *deginçe* şekilleriyle sınırlandırma ve karşılaştırma belirttiği tespit edilmiştir (Yıldırım, 2009: 185-221; Salan, 2020: 94-111). Harezmi Türkçesi döneminden itibaren Arapçanın da etkisiyle *teg* edatıyla aynı işleve sahip *kadar* edatı yalın hâldeki isimlerden sonra gelerek karşılaştırma için kullanılmaya başlanmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde de karşılaştırma işleviyle kullanılan *kadar* edatı, yine yalın hâldeki isimlerden sonra gelmek suretiyle sınırlandırma da bildirir. Osmanlı Türkçesiyle birlikte *kadar* edatının kullanımı yaygınlaşmış ve *teg* edatının fonetik varyantları yanında, sadece yalın hâldeki isimlerden sonra değil, yönelme hâli ekli isimlerden sonra da aktif bir şekilde kullanılmıştır (Li, 2004: 253; Salan, 2020: 86-87).

YÖNTEM

Çalışmada, Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespiti adlı TÜBİTAK destekli proje verileri kullanılmıştır. Ağız bölgeleri taranarak söz konusu edatlar fişleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Elde edilen veriler, edatların işlevlerine göre üç başlık altında tasnif edilip Anadolu ağızlarından tespit edilen örnekler ile birlikte verilmiştir. Anadolu ağızlarındaki örnekler, Derleme Sözlüğü taranarak tespit edilmiş; tanık cümleler için edatların geçtiği bölgeye dair kaynaklara başvurulmuştur.

BULGULAR

Eski Türkçede kısmen Orta Türkçe ve devamında sınırlandırma-karşılaştırmada aktif kullanılan *teg*, *tegin* ve *ÇA(k)* edatlarının kalıplaşmış şekilleri olduğunu düşündüğümüz *GadAn/ GadAk/ gaçek* yapılarının SURİYE TÜRKMEN TÜRKÇESİ AĞIZLARI (STTA) ve Anadolu ağızlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bölümde, söz konusu yapıların nasıl edatlaştığı incelenmiş, STTA ve Anadolu ağızlarındaki örnekleri tasnif edilerek tanık cümlelere yer verilmiştir.

Tarihi Türk lehçelerinde sınırlandırma ve karşılaştırma fonksiyonuyla karşımıza çıkan *-(G)A teg* yapısı, bugün standart Türkiye Türkçesinde *-A kadar'a* göre kullanım sıklığı biraz daha azalmak suretiyle varlığını sürdürmektedir. Anadolu ağızlarının bir kısmında ve STTA'da ise *-(G)A teg*, *-(G)A tegin* yapısından kalıplaşmayla ortaya çıktığını düşündüğümüz *GadAk*, *GadAn* edatlarının yaygın ve sık kullanımı dikkati çekmektedir.

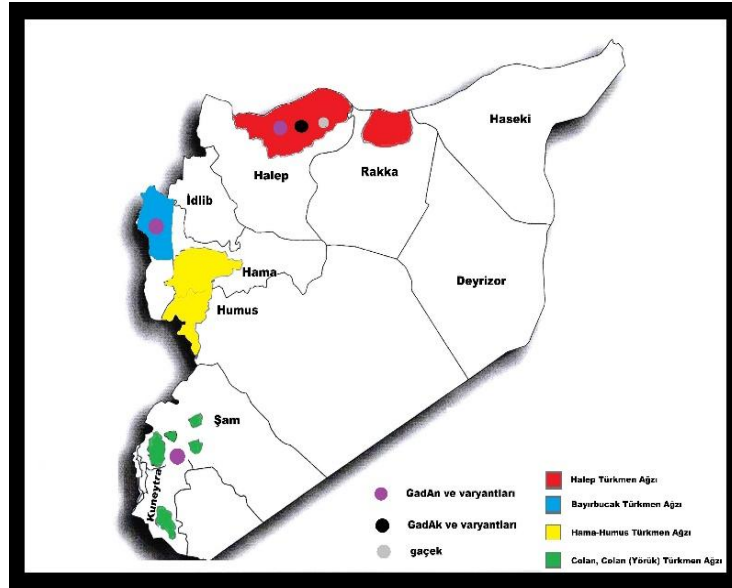
GadAn/ GadAk/ gaçek edatları ilk bakışta Arapça *kadar* edatının fonetik varyantları gibi görünmektedir. Ancak çeşitli kalıplaşma ve ses değişimleriyle tarihî süreç içinde ortaya çıkmış çekimlik Türkçe yapılar olmaları mümkündür. Muharrem Ergin'in (2009: 366) de belirttiği gibi çekimlik yapılardan bağımsız olanlar, ekleşmek suretiyle zamanla bağımlı hâle gelebilir ve bağımlı biçimbirimler

arasındaki yerini alıp hâl ekinin yerine kullanılabilir. Gabain (2007: 102-103), Eski Türkçede eşitlik ifade etmek üzere kullanılan +çA ve teg edatının bazı kelimelere (*antag, inçe*) zamir *n*'si ile bağlanması ve zamir *n*'sinin hâl ekli kelimelerde kullanılması sebebiyle +çA ve teg'in bağımsızken bağımlı hâle gelmiş biçimbirimler olması gerektiği, dolayısıyla diğer hâl eklerinin de aynı süreçten geçmiş olması ihtimaline dikkat çekmiştir. Konuyla ilgili Zeynep Korkmaz (2009: 1053), edat ve eklerin görev paralellliği olmasına rağmen birbiriyle karıştırılmaması gerektiğini belirtmiş; edatların bağımsız yapılar olduğunu, eklerin ise adı üzerinde bağımlı yapılar kategorisinde yer aldığı vurgulamıştır.

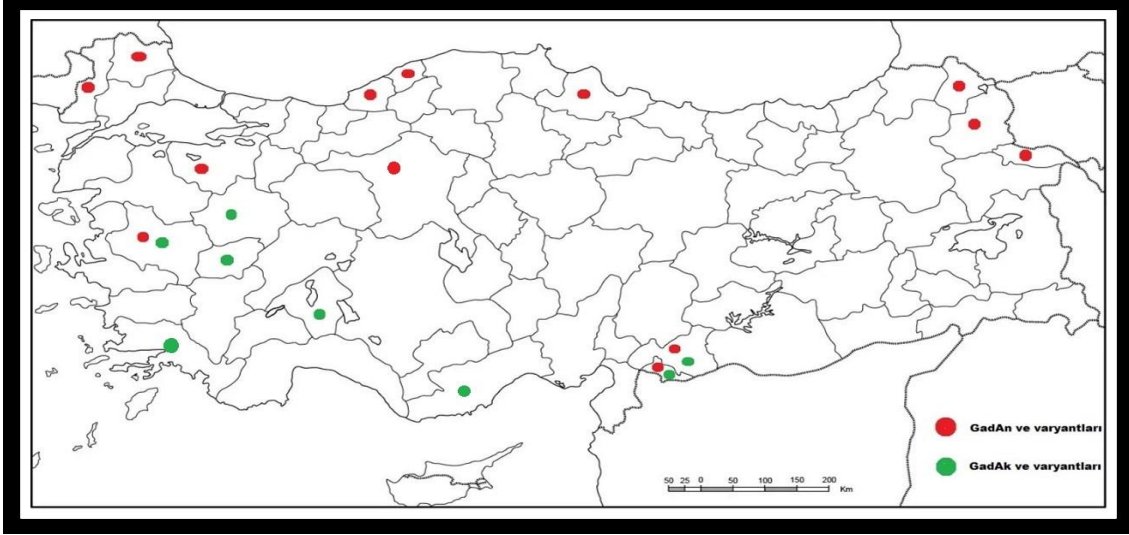
Edat-ek benzerliğine de dikkat çeken Korkmaz, Türkçede ekleşmiş (*ile>-le*) edat örneklerinin de olduğuna değinmiştir. Konuyu isim çekim ekleri bahsinde ele alan Ahmet Buran (1996: 171), eşitlik hâli eki +ÇA'nın Anadolu ağzlarında edat fonksiyonuyla kullanıldığını, anlamının *kadar* ile aynı olduğunu ve sınırlandırma belirttiğini tespit etmiştir. Dolayısıyla eşitlik hâli eki +ÇA'nın ekleşmiş edat durumunda olduğunu belirtmiştir. Tüm bunlardan yola çıkarak Türkçede çekim ekleriyle görevleri paralellik arz eden edatların tarihi süreç içerisinde ekleştiğini, ekleşmiş edatların da zamanla kalıplaşabildiğini söylemek mümkündür.

Bugün STTA'nın belirli ağız bölgelerinde (*Halep Türkmen Ağzı, Colan Yörük Türkmen Ağzı ve Bayırbucak Türkmen Ağzı, bk. Harita 1*) aktif bir şekilde kullanılan *GadAn/ GadAk/ gaçek* edatları; Anadolu ağzlarında belirli ağız bölgelerinde (*Batı grubu ağzlarının 1., 5., 7. alt gruplarında; Doğu grubu ağzlarının 3. alt grubunda bk. Harita 2*) yalın hâldeki isimlerden sonra karşılaştırma, yönelme hâli eki almış isimlerden sonra ise sınırlandırma bildirmek üzere kullanılmakta ve Eski Türkçe -GA teg/ -GA çe(k) yapısının tarihî süreç içerisinde kalıplaşmış şekilleri gibi görünmektedir.

Harita 1: GadAn, GadAk, gaçek Edatlarının STTA'da Kullanım Alanları

Harita 2: GadAn, GadAk Edatlarının Anadolu Ağzlarında Kullanım Alanları (Harita, Derleme sözlüğünün mevcut verileriyle oluşturulmuştur)

Semantik ve fonetik açıdan yakınlık, karşıtlık, eşlik vb. bağlantılar içerisinde bulunan, aynı ortamı paylaşan kelimelerin birbirini etkilemesi olarak tanımlanan bulaşma (Karaağaç, 2013: 214), Türkçenin tarihî devirlerinde ve bugün hem kolay söyleme çabasının bir ürünü olarak hem de kültürel etkileşimler neticesinde ortaya çıkabilmektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminin sonları itibarıyla yaygınlaşan +A *kadar* yapısının Osmanlı Türkçesi döneminde sınırlandırma bildirmek için aktif bir şekilde kullanılmaya başlandığını biliyoruz. Tabii bu dönemde sınırlandırma işleviyle Türkçe +A *dek*, +A *degin* yapıları da sık olarak karşımıza çıkar ki aynı işlev ve anlama sahip iki ayrı yapı arasında daha bu dönemden başlayan fonetik bir bulaşmanın gerçekleşmiş olması mümkündür.

Bu arada *ga-çek/ Ga-dAk/ Ga-dAn (degin)* edatlarının başındaki *Ga hecesi*, yönelme hâli eki -GA'yı çağrıştırmaktadır ki yönelme hâli ekinin +GA şeklinde korunduğu Kıpçak grubu lehçelerinde; sınırlama bildiren *ÇA* edati, ekleşmiş hâlde veya ayrı yazılmak suretiyle yönelme hâli eki ile birlikte kullanılmaktadır: *Kêşe tuktamadı, aşıkmadı kapka-gaça (kapıya kadar) üz çayı belen kildê de başın da küterêp karamıyça, şaltır-şoltır kiterêp timêr kapkanıj biklerên açarga kêrêştê.* (Tatar Türkçesi) "*Adam durmadı, acele etmedi, kapıya kadar kendi hâlinde geldi ve başını kaldırıp bakmaksızın, şakır şukur, demir kapının kilitlerini açmaya girişti.*"; Anın cönü Türk kalkı Yafesten Aalança han zamanına *çe (zamanına kadar) müslüman ele.* (Kırgız Türkçesi) "*Onun yönettiği Türk halkı Yafes'ten Aalança Han zamanına kadar müslüman idi.*"; Lâkin pek çok eski kadimiy yırlarımız bu *kün-gece* (bugüne kadar) yetip kelmegendir. (Kırım Tatar Türkçesi) "*Fakat, pek çok eski şarkılarımız bugüne kadar ulaşmamıştır.*" (Alkaya, 2002: 221).

Aynı yapı (-gaça) Eski Anadolu Türkçesi döneminde karışık dilli eserlerde Doğu Türkçesinin bir özelliği olarak nadir birkaç örnekte görülür (Salan, 2020: 44-45):

zindangaça melik leşker düzer êmdi (Cin, 2011: 320).

Konumuz olan *GadAn/ GadAk/ gaçek* edatlarının STTA'daki işlev ve kullanımları dikkate alındığında "(g)a-çek/ (G)a-dAk/ (G)a-dAn" yapılarında bir yönelme hâli bulunması ihtimal dâhilindedir. Ancak STTA'daki kullanımlarında (*şu güne gaçek, şindiye gadek, hindiye ~~kadan~~*) kendilerinden önce tekrar bir yönelme hâli alıyor olmaları iki yönelmenin üst üste gelip gelmeyeceği sorusunu akla getirmektedir. Burada Zeynep Korkmaz'ın (1960a: 173-180), ek yığılması bahsinde bildirdiği "*eklerden birinin daha doğrusu birincisinin görevi bakımından bir kalıplaşmaya uğraması*" durumu mu düşünülmeli? Tarihi süreç içerisinde prestij dillerin etkisi altında veya iki dillilik durumunda *GadAn/ GadAk/ gaçek* yapısı içerisindeki yönelme hâlinin kalıplaşmasıyla fonksiyon kaybına uğramış ve sınırlandırma işlevi için kendinden önce tekrar bir yönelme hâli eki almış olabilir mi? Tabii Suriye'de Türkmenlerin iki dillilik durumu, Türkçenin yanında Arapçanın ikinci dil olarak ve eğitim dili olarak kullanıldığı düşünüldüğünde *kadar* edatından bir fonetik bulaşmayı göz ardı etmemek gerekir.

STTA'da GadAn/ GadAk/ gaçek Edatlarının Sınırlandırma-Karşılaştırma İşlevleri GadAn

STTA'da hem sınırlandırma hem de karşılaştırma işleviyle, Anadolu ağzlarında sadece sınırlandırma işleviyle tespit edilen bu edat, yalın hâldeki işaret zamirlerinden sonra gelerek miktar, nitelik, derece; yalın hâldeki isimlerden sonra gelerek karşılaştırma; yönelme hâli ekli isimlerden sonra gelerek sınırlandırma bildirmektedir. *GadAn* edatı Anadolu ağzlarında +A *Dan* şekliyle (Yıldırım, 2009: 185-221), Gagavuz ve Horasan Türkçelerinde +a *dan/ +ä dan* şekliyle yaşamaktadır (Li, 2004: 472-473; Biray, 1999: 246) ve *dan*'ın Eski Türkçe *teg*'den genişleyen *tegin* > *degin* edatının kalıplaşmış şekilleri olduğu araştırmacılar arasında yaygın görüştür (Özkan, 1996: 191; Li, 2004: 472). Deny (1941: 557), *dek* edatı bahsinde Anadolu'da kullanılan *GadAk/ GadAn* edatlarının *kadar* edatıyla karıştırıldığını ve bu yapıların Eski Türkçe +*Ga teg*'den kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Bu yapı, daha sonraki dönemlerde +*Ga tegin* > +*A degin* > +*A dan/ GadAn* şeklinde kalıplaşmış ve başındaki *G sesi*, aynı fonksiyonda kullanılan *kadar* edatından bir bulaşma neticesinde türemiştir. Edatın STTA'da tespit edilen *gadenk* (H-37/123), *gadenik* (H-6/79) varyantları ise *ok/ ök* kuvvetlendirme edatıyla genişlemiş ve kalıplaşmış şekiller (+*Ga tegin+ ök*) gibi görünmektedir.

İşaret Zamirleriyle Miktar, Derece, Nitelik Bildirmek Üzere

STTA'dan örnekler

-beş kadeh sūy goñ, ğaynadıñ, ğaynadıktan kâri bu sūy şu **gaden** şeyle çay alıñ atañ içine. BB-17/206

-niye sen adamların gönderdin? bizim bu **gadane** adamı^mızı öldürdü. H-2/686

-yanı ğardaş ğardaşa da sa'ab çıkmıy, bu **gadán** bitTi. H-2/212

-çocuklarına masraf yapıyın diyi. her ğadın bu **gadenk** yapmaz diyi. H-37/123

-tabi bu bacısına laf ediy, şu **gadan** malımız vār, bi de yengit tay vār. CY-5/241

-ben o **kadan** dokumadım yani. siz eyi dokudunuz. CY-4/169

-buñu hepsi tappı çıhartırdı. tappılar bu **kadana**, buña da gétirdik ya'ni, benim kardaşımın yanında. CY-2/194

Anadolu ağzlarından örnekler

-şöle şu **gadani** hamū vēmişlē baq. "Zonguldak/Ereğli/Balı" (Eren, 1997: 102).

-bu **gaden** dēmi dezgahınan geldi. "İğdır/Kasımcan" (Ercilasun, 1983: 283).

-u **gadan** soryoduk. "Bursa/Keles/Yağcılar" (Gökçe, 2017: 157).

-biz o zaman tā om beş yaşında vārdım ben. vārdım ya o **kadan**. "Edirne/Merkez/Karakasım" (Kalay, 1998: 123).

-biz çelik oynadık bi de şöle şu **kadan** sōpayı burē Kōrdük. "Bursa/Mudanya/Emirler Yenicesi" (Şahin vd., 2019: 402)

-yāni ıstambıl bi'āssa ó **Kadān** senelē bizim yörenin fasilesin yer. "Bursa/Mudanya/Balabancık" (Şahin vd., 2019: 394)

Karşılaştırma İşleviyle

STTA'dan örnekler

-ħalebTe şindik gördüğün duyduğun kōroglunun çamlıbelde köşkü vār, yüreginde dağlar, teppeler **gadan** aşkı vār. H-2/698

-bir kele de gene beyle yatırım, sabaħTan túvalete getTim. baħTım 'a... **gadani** bir ğiz. H-8/201

-bes bomba çok patladı yanlarımızda ciyerim, çok. bir kelle işte bu bacsımın geliniñ evinde yatıyoq, beyle şu tandır ev **kadan** yokTu, düştü. BB-5/264

Edatın Anadolu ağzlarında karşılaştırma işleviyle örneği tespit edilememiştir.

Sınırlandırma İşleviyle

STTA'dan örnekler

-sōna yani indi bu uşağ ta bulnana **gadan** iş olur, bi eveli ğaP bilem bilinmezdin. CY-4/434

-'arabın deller deveyin ğarnına girmiş, çıħana **gadán** on iki gün mü ney? H-29/131

-vāllaħi orasını yazmāyi, şimdiye **gadana** yani tarih, ne vāħit gelmişler yazmāyi. CY-5/93

-ben cehd ediyim, bunu tūrķe alıştırıcan. tūrķe bilmezdin hiç. işTe hindiye **gadana** duruy ğa. CY-4/291

-senin şābin demiş bütün tūrķmen. tā ğineytradan tut tā bura murāda **gadane**. H-2/490

-ordan bîr ğonalğa Őeye getmiŐler yanî, tâ acemistana **ğadanî**, acemistanın îyrağdan iran taĥmîne **ğadanî**. H-2/358

-ben Őaĥsîma ğonuŐuyum yanî, sacirden çîĥârik çobanbiye **ğadanî** vallaĥî hiç yoksa ben on kelle, on beş kelle yayan ğetdim geldim ĥa. H-2/607

-çocuk ğarnîĥa dūŐer. geri gelene **ğadanî** gelir kine bir çocuk olmuŐ. bîr uŐaĥ olmuŐ sennen. H-33/38

-firansız sūriyeye geldiyyinde yirmi, yirmî birde, sūrdü bu tâ ğırĥ beŐe **ğadâne**. H-2/194

-ben türkiyeye ğitdim biliyn mi? yanî burdan Őu ğâzentebe **ğadânî** tâĥriben âdedleri bizim âdeT kimi. H-2/209

-mâĥkeme seni baĥa etTi diy, tâ bilmem ne zamana **ğadâne** diy. H-2/602

-biz biĥ doguz yūz otuz ũçe **ğadânâ** türkiyye cumhuriyetinin Őeyinde yaŐiydik, bayraĥının altında yaŐiydik. H-29/617

-bötün ğonuŐaĥ ĥama, ĥumus Őey, ğineytradan tut tâ bura **ğadene**, yūzde doĥuzanı sūriyenin Őâbî türkmen, türk. H-2/484

-bizim orda Őindi geçerken îhtiyallar der kine nisânin haftesine **ğadenî** orada doĥ olabilir, tehlike yanî boyraz olabilir. H-29/410

-beygir ve ĥaŐe eŐŐek bağlallar. bu dolanır, dolanır. bu Şey olana **ğadenik**. H-6/79

-sōna nêrê **ĥadan** geldik, gele gele geliyz herkiŐ. CY-4/418

-hindiye **ĥadan** ediyz. ben torunların Őeyini, uŐaĥların Őaĥlarını çantamîĥ içine. CY-4/464

-o zamanda aĥaba vêrdiler baĥa iki tene aĥaba. êyyiydin ya'ni, masrafim êyyiydin albay olasıya **ĥadana**. CY-2/11

-ya'ni bu îsrayîl nîlden furata **ĥadana** ya îsrayîl senin ĥûduduĥ, senin sînîriĥ furatTan nîle

ĥadana. CY-2/366

-selçukların ğeliŐmesinnen barabar ta bin ũç yūz elli yıllarına **ĥadanâ** burda beylikler ğurulmuŐ. H-29/9

kuzey tarafında sınır bölgesinde mesele azezden tâ **ĥarkamîŐaĥadane**, bu bölgenin türkmenleri var. H-29/17

-bu îŐi ôlesiyê **ĥadaye** ismimiz bölê ĥalaçak, fâydâ yok ya'ni. CY-2/277

-kimlikte dōruysa ğalan yazım yani Őey kayıt biĥ doĥuz yūz on altı hindiye **ĥadani** biliym. CY-5/126

Anadolu aĥızlarından örnekler

-onnan sōra, terhizîme **ğadan** orda tabi taĥsim olduĥ biz. "Bartın/KuruçaŐile/Kapısıyuy" (Eren, 1997:156).

-Őıĥım ĥoŐ gelmiŐsin, beş ğetmiŐsin. mümkünse bize **ğadenî** ğideğ. "Gaziantep/ KarkamîŐ/ Çiftlik" (Gül, 1999: 176).

-babam râĥmatlık da ĥadı camisinin yanında ĥarpuz satollar. orıya **ĥadân** ĥaynanamı salollar. "Kilis/Merkez" (Arslan-Erol, 2018: 256).

-fericekte bir ataŐ yandı, ben ataŐı dutTum, ısındım sabâĥa **ĥadânî** diyōr. "Kilis/Merkez" (Arslan-Erol, 2018: 239).

-ōnnâ ô zâman içki içelê gece sabâ **Ķadan** ğelîrlê. "Bursa/YeniŐehir/Karasil" (Şahin vd., 2019: 556).

-ben atmiŐ beş yaŐındayım, buni otuz yaŐına **ĥadan** ğeydim. "Ardahan/Damal/Merkez" (Tosun, 2014: 290).

-mâmudu babası yirmi yaŐına **ĥadan** kâveye getirip ğötürüdü. "Kırklareli/Lüleburgaz" (Olçay, 1995: 34).

GadAk

STTA'da özellikle de Halep alt aĥız grubunda aktif olarak kullanılmaktadır. Edatın STTA ve Batı grubu Anadolu aĥızlarında sınırlandırma işleviyle örnekleri yaygın olarak tespit edilmiştir. Yalın hâldeki işaret zamirleriyle kullanıldığında miktar, derece ve nitelik bildirmektedir. Edatın bünyesinde yer alan *dek'in* (*ga-dek*) STTA'da çoĥu durumda ünlü uyumuna uymaması Eski Türkçe *teg* edatından geldiĥi ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

İŞaret Zamirleriyle Miktar, Derece, Nitelik Bildirmek Üzere STTA'dan örnekler

-hëyle bir bayaz çaPıTın üstüne şey yaparlar, ay, yıldız, ey pırlak bir şeyler, üstüne de bu **ğadak** şey, çiçek bağlallardı. H-5/126

-valla işde ne, ben ahlım o **ğadek** yetmiye, hâtırlamıyım. H-9/37

-şu **ğadek** masraf olmuş, şu **ğadek** şu olmuş, yazallar, galın keseller. H-30/18

Anadolu ağızlarından örnekler

-bu **kağeK** Ki zor, asması kolay, ölür giderim demiş, ama demiş o kolu dağana kadar ben elli sefer ölürüm demiş. "Kilis/Merkez" (Arslan-Erol, 2018: 280).

Sınırlandırma İşleviyle

STTA'dan örnekler

-işTe yolma vahtı sebâhTen gédellermiş tâ ahşam gün batımına **kağeK** orağ yolması yolallarmış. H-34/103

-şindiye **ğadek**-bizde afetmezler gaçanı, ille öldürüller. H-9/85

-ē genner bu soluğu oturana **ğadek** hemen çocuklu 'ayeller gaçarak eve gelillermiş. H-34/107

Anadolu ağızlarından örnekler

-sucuk, kuru üzüm, nuska, kesme, bir sandık bëyle her şesinden doldurullar, onu bahara **kağak** yıllar. "Kilis/Merkez" (Arslan-Erol, 2018: 237).

-hökümet binasının önü baçadı sınıra **kağeK**. "Kilis/Merkez" (Arslan-Erol, 2018: 244).

-süzdürdükden zona tavalâda gâri onu aқşama **ğadak** bekmez yaparıs. "Isparta" (Yıldız, 2021: 231).

-bizim evin önüne gomşulâ heP gaçan gaçana gaçan gaçana orda gâli beKlediK âşama **ğadaK** heP böyle. "Kütahya/Dumlupınar/Arpalı" (Ekici, 2019: 267).

-cuma günden başla yimek vermeye, bazartesi gün öleye **ğadak** dört beş hayvan kesē, böyle üç öün yimek verdi millete. "Uşak/Merkez/Belkaya" (Gülsevin, 2002: 203).

gaçek

STTA'da Halep ağzında sınırlandırma işleviyle tespit edilmiştir. Anadolu ağızlarında +AÇA(k)¹ şekliyle yaşamaktadır. Korkmaz (1960b: 275-358), ekin birçok görevinin bulunduğunu, bunlardan birinin çekim edatlarının yerini tutmak olduğunu belirtmiş ve eşitlik hâli başlığı altında +ÇA ekinin sınırlandırma işlevini de vurgulamıştır. Ek bu işleviyle Köktürk, Karahanlı ve Harezmi dönemlerinde seyrek; ancak Çağatay, Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde sıkça kullanılmıştır. Ayrıca bugün Kıpçak grubu Türk lehçelerinde² de yönelme hâli ile birlikte sınırlandırma işlevinde kullanılmaktadır (Korkmaz, 1960b: 275-358; Alkaya, 2002: 220; Li, 2004: 201).

-biz bizi ıspaTlamışık, süleyman şahın gününden şu güne **gaçek**. hiç tartışmaya şey yoğ yanı. H-15/115.

SONUÇ

Şeklen kelime olup işlev bakımından isim çekim ekleri gibi görev üstlenen edatlar, tarihî süreç içerisinde ekleşip kalıplaşabilmektedir. Eski Türkçede sınırlandırma ve karşılaştırma bildiren *teg*, *tegin* ve *ÇA(k)* edatlarının varyantları veya kalıplaşmış şekilleri Türkçenin çağdaş lehçeleri ve bunlara bağlı ağızlarda gerek ses uyumuna uyup ekleşerek gerek ayrı yazılmak suretiyle yaşamaktadır. STTA'da Halep Türkmen Ağzı, Colan Yörük Türkmen Ağzı ve Bayırbucağ Türkmen Ağzı'nda yalın hâldeki işaret zamirlerinden sonra gelerek miktar, nitelik, derece; yalın hâldeki isimlerden sonra gelerek karşılaştırma; yönelme hâli ekli isimlerden sonra gelerek sınırlandırma bildirmek üzere yaygın olarak kullanılan **GadAn/ GadAk/ gaçek** edatları; büyük bir kısmı Batı Grubu Anadolu ağızlarından olan *Kilis*, *Gaziantep*, *Kütahya*, *Bursa*, *Edirne*, *Manisa*, *Isparta*, *Uşak*, *Ardahan*, *Iğdır*, *Zonguldak*, *Bartın Kırklareli*, *Muğla*, *Samsun*, *Mersin* ve *Ankara* illeri ağızlarında da karşımıza çıkar ve daha çok sınırlandırma işleviyle kullanılır. Netice itibarıyla bu edatlar, Türk dilinin kendi bünyesinde türetmiş olduğu ve Arapça *kadar* edatının Türkçe karşılığı olarak yüzyıllar boyu kullanılmış yapılar olup STTA'yı Anadolu ağızlarına ve dahi Batı Grubu Türk lehçelerine bağlayan özellikler arasındadır.

¹ "aşşamaça evde yator" (Telli ve Bulduk 2018: 10), "köylü aşşamaçağ harbediyor" (Ercilasun, 1983: 216)

² "kış-kaça/ kışa kadar, bu kün-gece/ bu güne kadar, kapka-gaça/ kapıya kadar, zamanına çe/ zamanına kadar" (Alkaya, 2002: 221).

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma yazarların eşit katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma için etik kurul beyanı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Alkaya, E. (2002). Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar, (Yayınlanmış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Buran), Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan-Erol, H. (2018). *Kilis İli Ağızları*. Kilis: KİTAM Yayınları.
- Buran, A. (1996). *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cin, A. (2011). *Türk Edebiyatının İlk Yusuf ve Züleyha Hikayesi Ali'nin Kıssa-yı Yusuf'u*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Deny, J. (1941). *Türk Dil Bilgisi*. (Çeviren: Ali Ulvi Elove). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Ekici, F. (2019). Kütahya Dumlupınar ve Yöresi Ağızı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Bilal Aktan), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercilasun, A. B. (1983). *Kars İli Ağızları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Eren, E. (1997). *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çeviren: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökçe, H. (2017). Bursa Keles Yağcılar Köyü Ağız İncelemesi, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Artvin: Çoruh Üniversitesi.
- Gül, R. (1999). Gaziantep Barakları Ağızı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ş. Haluk Akalın), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülsevin, G. (2002). *Uşak İli Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalay, E. (1998). *Edirne İli Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1960a). Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, S. 8, s. 173-180.
- Korkmaz, Z. (1960b). Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XVII. S. 3-4. s. 275-358.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Li, Y. S. (2004). *Türk Dillerinde Sontakılar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 40.
- Olçay, S. (1995). *Doğu Trakya Yerli Ağız İnceleme-Derleme-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (2003). Edatların Karşılaştırma ve Sınırlandırma Bağlantıları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, S.47, s. 146-157.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Salan, E. (2020). *Eski Anadolu Türkçesinde Sınırlandırma Yapıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şahin, H., Eroğlu, S., Baştürk, Ş. & Uluocak, M. (2019). *Bursa İli Yerli Ağızı*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Telli, B. & Bulduk, T. B. (2018). *Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tosun, İ. (2014). *Ardahan İli Ağızlarının Ses ve Şekil Özellikleri (İnceleme-Metinler)*. İzmir: Elik Yayınları.
- Yıldırım, F. (2009). Anadolu Ağızlarında Sınırlama Gösteren Yapılar. *Türk Dilleri Araştırmaları* 19. s. 185-221.
- Yıldız, O. (2021). *Isparta Merkez İlçe Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kısaltmalar

- BB** Bayırbucak Türkmen Ağızı
CY Colan Yörük Türkmen Ağızı
H Halep Türkmen Ağızı
X-/X X-(Metin numarası) / X(Satır numarası)